

RYTU BALTŲ VASAROS SAULĖGRĮŽOS ŠVENTĖS PAVADINIMŲ KILMĖ

Rolandas Kregždys

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Anotacija. Straipsnyje aptariama rytų baltų vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimų įvairovė, detalizuojami 4 kabinatinės mitologijos atstovų sugalvoti pavadinimai *Kekyris*, *Krešė* (*Krešės*), *Trumpės šventė*, *Vainikų šventė* bei senas slavizmas *Kupolės*, pateikiama jų etimologinė analizė. Apibendrinant šios šventės įvardijimų kilmės analizę, teigiama, kad paveldėtiems rytų baltų saulėgrįžos šventės pavadinimams priskirtini tik lie. *Rasės šventė* ir la. *Līgo*.

Raktiniai žodžiai: vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimai; etimologija; rytų baltai.

Keywords: names of Midsummer Day celebration; etymology; East Balts.

1. Rytų baltų vasaros saulėgrįžos šventės įvardijimų įvairovė

Vasaros saulėgrįžos šventę¹ lietuviai įvardija, pasitelkę (α) 2 istorinius, t. y. rašto paminkluose užfiksuotus ir gyvojoje kalboje vartojamus (tarmėse paliudytus),

¹ Įprastai tyrėjai šias apeigas priskiria Saulės kultui (žr. Gloger 1903: 545; Vilmantienė 1941: 117), t. y. šio dangaus kūno pagerbimui. Tiesa, esama tyrėjų, abejojančių soliarine šios šventės latrijos prasme ir svarba, plg. „Aiškesnis ryšys su saulės gerbimu ir jos „apsigėžimu“ sunku pastebėti, jai nedaug dėmesio teskiriama“ (Balys 1956: 482). Teigiama, kad tai derlingumo / gyvybingumo pradą skatinanti šventė, plg. „XX a. šiauriau Nemuno buvo susidaręs arealas, kuriame ugnį degindavo, iškeltą į viršų, tarsi fakelą. Tai smaluota stebulė, rečiau – visas ratas. Kaip žinia, papročių tyrinėtojai deginamą ratą laiko soliariniu ženklu, tačiau Lietuvoje daug dažniau degino tik stebulę. Veiksmai su ja verčia manyti, kad deganti stebulė išreiškė ne tiek saulės kelionę dangumi ir jos galios stiprinimą, kiek sąsajas su vaisingumo kultu, derliaus apsauga. Per ją pilami grūdai, kad būtų daigūs, o pasėliai – nepiktžolėti. Uždegta stebulė tiek, kiek pasiekė jos šviesa, turėjusi padidinti javų derlių“ (Merkienė 1997: 358–360; dar žr. Balys 1986: 134–135). Stebulę degino ir latviai (žr. Merkienė 1997: 360).

ir (β) 4 kabinatinės mitologijos atstovų sugalvotus pavadinimus bei slavizmą *Kupolės*²:

- (α) s. lie. *Joniūnes*, lie. *Joninė* / *Jōninė*, lie. (dial.) *Joninės*, *Jōninės*, *Joninios* ‘vasaros saulėgrįžos / saulėgrąžos šventė; Jono šventė (birželio 24 dieną)’ ↔ lie. *Rasōs švenītē* ‘Joninės’³;
- (β) *Kekyris*, *Krešē* (*Krešēs*), *Trumpēs šventē*⁴, *Vainikų šventē*⁵.

Latviai šias apeigas taip pat įvardija įvairiai⁶:

- (1) s. la. *Jahņi*, la. *Jāņi* ‘Joninės, Jono šventė – vasaros saulėgrįžos apeigos, t. y. birželio 23–24 d.’ ↔ *Jāņu rīts* (*diena* / *vakars* / *nakts*), *Jāņa diena*, *Jāņudiena* (↔ s. la. *Jaņa Deena*, *Jahņa=deena*), *Jāņu priekšvakars*, *Jāņuvakārs*;
- (2) la. *Līgo* ‘Lyguo šventė, Rasos (Joninių išvakarės), t. y. birželio 23 d.’, *Līguōdiēna* / *Līguō diēna* ↔ *Līgo vakars*, *Līgo svētki* ↔ s. la. *lihgo*⁷, la. (dial.) *līguō*, *līgā* ‘džiaugsmingas Joninių dainų šūksnis – refrenas’;

J. Balys net paneigė mitologinę šios šventės dainų prasmę, plg. „Kokių nors Gilesnių mitinių pradų jose nėra“ (Balys 1993: 10), mat, pasak šio tyrėjo, Joninių dainos sietinos su geru derliumi bei vaisingumo ritualais (žr. Balys 1993: 9–10). Šio tyrėjo teigimu, Joninių laužų, t. y. ugnies svarbą reiktų sieti su apvalymo / apsaugos nuo blogio ritualu, plg. „Ugnis laikoma gera priemone visokiems kenkėjams nuvyti, tad deginama aukštose vietose, kad apšviestų kuo didesnę plotą“ (Balys 1956: 482).

Labai panašias Ivano Kupalos dienos dainų tyrimo išvadas, t. y. mitologinės šios šventės dainų prasmės stoką nurodo ir slavų tyrėjai (plačiau žr. Sokolova 1979: 246–247; dar žr. SD III: 47), nors iš tiesų pietų slavų areale (pvz., bulgarų žemėse) vasaros saulėgrįžos apeigų dainoms būdingai saulės tuoktuvijų naratyvo elementai (žr. SD III: 49). Panašus siužetas atsekamas ir rytų slavų Joninių dainose (žr. SD III: 48).

Laužų deginimą slavų etnologai taip pat sieja su apotropėjumi nuo blogio jėgų (pvz., raganų žabangų), galinčių pakenkti derliui ir galvijams (žr. Gloger 1903: 547; SD III: 47–49).

² Plg. Pranės Dundulienės (1989: 101–102) sukurtą fantasmagoriją: „Prie archaiškųjų dievių, atėjusių iš akmens amžiaus maisto rankiojimo ir medžioklės laikų, priklauso Kaupolė, arba Kupolė, susieta su augmenijos suklestėjimu ir vegetacijos jėgų suaktyvėjimu. Apie šią deivę tikėjimo pėdsakų aptinkama rašytiniuose šaltiniuose, kalendorinėse apeigose, mitinėje tautosakoje. Seniausių žinių apie Kupolę rašytiniuose šaltiniuose randama Ipatjevo metraštyje (1262 m.). Vėliau Kupolės vardas minimas Lietuviškoje postilėje (1573 m.). m. Strijkovskis nurodo, kad lietuviai Joninių šventę vadino Kupala. m. Pretorijus (XVIIa), rašo apie Kaupolę, arba Kupolę, kurią sugretina su javų mitinės būtybės Kurchės (Gurcho) kultu. Kaupole, arba Kupole, jis vadina papuoštą žolėmis kartį <...> o Joninių laužą – Kaupolės, arba Kupolės, ugnimi“ (dar žr. Marcinkevičienė 1991: 7).

³ Žr. C(Drotv) II: 495; LKŽe; KpŽ II: 81; KRŽ I: 291; ŠVŽŽ I: 237; VŠŽ 256.

⁴ Stasio Skrodenio (1977: 42) teigimu, toks Joninių pavadinimas buvo sukurtas, remiantis analogija su *Ilgės švente* resp. Kalėdomis, t. y. ilgiausia naktimi.

⁵ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainėje nurodyti vartotini šios šventės pavadinimai *Krešē* (*Krešēs*), *Vainikų šventē* (žr. <https://vlkk.lt/konsultacijos/4022-jonines-rasos-svente?lang=lt> [žiūrėta 2023-11-18]). Pavadinimas *Vainikų šventė*, spėtina, kabinatinės mitologijos tyrėjų sukurtas, remiantis tradicija Joninių išvakarėse (birželio 23 d.) pinti ir vandeniu plukdyti vainikus (žr. Vilmantienė 1941: 119; Balys 1956: 480–482; Marcinkevičienė 1991: 5, 10, 18).

⁶ Žr. Depkin I: 479, II: 830; Fennell 1989: 45; Lange 1773: 127, 177; Ulmann 1872: 91; ME II: 484; EV II: 10, 232; NIV II: 3–4, III: 73; dar žr. Kvašytė 2004: 93, 98; Kvašite 2018: 89.

⁷ Gotthardas Friedrichas Stenderis (1783: 264), pasitelkęs refreną s. la. *lihgo*, sukūrė fantasmagoriją apie linksmybių dievą, t. y. s. la. *Lihgo* ‘pasilinksminimo dievas’.

(3) la. *Saulgriežu svētki* ‘saulėgrīžos šventė’;

(4) la. (dial.) *Zāļu diēna / vakars* ‘žolių diena / vakaras = Joninių išvakarės’.

Dėl vardo (s.) lie. *Jōnas* / (s.) la. *Jānis* hebrajiškos kilmės⁸ visuotinai sutariama, kad rytų baltų formos *Joninēs* / *Jōninēs* ‘Jono šventė; Jono dienos minėjimas’ (LKŽe) ↔ *Jāni* ‘Joninės, Jono šventė’ – birželio 24 d. minimos judėjų pranašo, Jordano upėje pakrikštijusio Jėzų Kristų, gimtadienio įvardijimas (žr. Vilmantienė 1941: 117), t. y. išvelgiama senųjų pagoniškųjų apeigų ir krikščioniškosios šventės atlikimo laiko sutapimas, lėmęs senojo tikėjimo ritualo naujo pavadinimo atsiradimą.

Latvių vasaros lygiadienio šventės pavadinimo *Līgo* kilmė siejama su refrenu la. (dial.) *līgō* (*līguō* / *līgā*), o šis, anot Karlo Kristiano Ulmanio, **galbūt** giminin-gas verb. s. la. *lihgoht* ‘suptis; šokinėti; dainuoti Joninių dainas; uždegti Joninių laužą; linksmintis, šėlti’ (žr. Ulmann 1872: 142). Jānis Endzelīnas (1974: 703; dar žr. ME II: 484) teigė, kad tai rytų baltų prokalbės žodis, giminingas lietuvių priedainiui *līngo*, *līngó* (dėl pastaro refreno žr. LKŽe). Taip pat **abejodamas**, šis tyrėjas minėtą latvių refreną kildino iš verb. la. *līguōt* ‘supti(s), linguoti, liūliuoti, svyruoti’ imperatyvo, plg. „<...> **wohl** der Imperativ von *līguot* <...>“ (žr. ME ibd.). K. K. Ulmanio hipotezei buvo entuziastingai pritarta (žr. LEV I: 533). Jos paisoma iki šiol⁹.

Deja, K. K. Ulmanio ir J. Endzelīno abejonės iš tiesų labai teisingos, mat Joninių šventė ir apeigos – ne tik rytų baltų, bet ir kitų ide. tautų itin svarbus ritas (žr. Jahn 1884: 47; Gießberger 1921: 84), kuris jokiū būdu **nesuponuoja** sakralinio designato *sūpimasis* / *lingavimas*, galėjusio lemti aptariamą šventės pavadinimo atsiradimą. Esminis šių apeigų motyvas – vasaros **lygiadienis**, arba ekvinokcija, t. y. laiko tarpsnis, kuomet saulės skritulio centras yra ekliptikos ir dangaus pusiaujo susikirtimo taške, kai dienos ir nakties trukmė tampa **lygi** (dar žr. SD II: 363), plg. sub. kr. *krijēs* ‘Ivano Kupalos ugnis’, (pl.) *krěsovi* ‘vasaros **lygiadienis**’, sub. slov. *krēs* ‘Joninės; vasaros **lygiadienis**; Joninių laužas’ < prasl. *krěsъ ‘vasaros **lygiadienis**’ (žr. Pleteršnik 1894: 464; Gluhak 1993: 349; ESSJ XII: 140) > sub. (XI a.) s. r. *krǣsъ* ‘saulėgrīža, vasaros **lygiadienis**; posūkis’ (žr. SRJ VIII: 38).

Remiantis šiuo argumentu, galima iškelti atsargią prielaidą, kad la. *Līgo* kilmė sietina su adj. la. *līgans* ‘**lygus**, simetriškas’ (žr. ME II: 483), suponuojant pirminį referentą *lygiadienis*.

⁸ Plg. avd. (s.) lie. *Jōnas* / (s.) la. *Jānis* ← avd. s. le. *Jan* (žr. SEMSO II: 59) / avd. v. v. a. *Jon* (trumpinys) ← avd. v. v. a. *Johann* (trumpinys) ← avd. v. v. a. *Jo(h)annes* (žr. Socin 1903: 71) ← avd. bžn. lo. *Ioannēs* (žr. Sleumer 1926: 438) ← v. gr. Ἰωάννης ‘Jonas – 4-osios Evangelijos autorius’ (žr. Lampe 1961: 680) ← s. hebr. *Yḥōhānān* resp. יהוהאנן > ‘vyriausiasis šventikas, jo šeima, Eliášibo sūnus ir kt. ← Viešpatie, būk gailėstingas’ (žr. DCH IV: 151; dar žr. DLV 144; plg. Siliūš 1990: 174).

⁹ Plg. „Žodis *līgo* labai plačiai vartojamas latvių Joninių ritualuose, tačiau jis taip pat sunkiai verčiamas į lietuvių kalbą, nors jo pagrindinė reikšmė sietina su linguoti, suptis <...>“ (dar žr. Kvašytė 2004: 98).

Anksčiau išvardytų latvių Joninių šventės pavadinimų kilmė abejonių nekelia, išskyrus trumpai aptartą *Līgo*. Sudėtingesnis lietuvių istorinio šių apeigų įvardijimo *Rasos šventė* traktavimas bei kabinetinės mitologijos kūrėjų pramanų etiologijos nustatymas.

2. *Kekyris*

Romantizmo atstovas Teodoras Narbutas, be šventės pavadinimo *Rassa*, kurį priskyrė slavų kilmės pavadinimams (žr. 5 poskyrį), XIX a. paminėjo neva senųjų prūsų saulėgrįžos šventę *Kekyris*: „Rassa, nazwanie wzięte z sławiańskiego, w staro-pruskiej mowie *Kekyris*“ (Narbutt 1835: 305).

Patikėjęs šiuo pramanu, Rimantas Balsys (2003: 21) minėtą žodį susiejo su sub. pr. *keckers* ‘žirnis’ E 264. Toks *Kekyris* kilmės aiškinimas, žinoma, akivaizdus **liaudies etimologijos** pavyzdys, mat hipotezės autorius ne tik nepaaiškino, kaip referentas žirnis galėtų būti siejamas su vasaros saulėgrįža ir jai skirta švente, bet ir nepateikė lyginamų leksemų fonetinio ir fonologinio neatitikimo analizės. Akcentuotina, kad germanizmas sub. pr. *keckers* ‘žirnis’ E 264 ← sub. pr. *keckirs* ‘t. p.’ reflektuoja **trumpąjį** *-ī (žr. PEŽ II: 153), mat tik trumpas ī prūsų raštuose gali būti pateiktas grafema *e* (žr. Mažiulis 2004: 14). Akivaizdu, kad T. Narbuto nurodyta forma *Kek-y-ris* suponuoja **ilgąjį** -ī-. Todėl net formaliai šių žodžių siejimas **negalimas**.

Minėtina, kad šaknies *kek-* sakraliosios semantinės vertės forma **ne**užfiksuota ne tik vakarų, bet ir rytų baltų leksikografiniuose sąvaduose (žr. LKŽe; ME I: 367, II: 206; EH I: 262, 607). Jos pavyzdžių nesama ir baltų onomastikos rinkiniuose¹⁰.

Remiantis T. Narbuto, kabinetinės mitologijos atstovo, statusu (plačiau žr. Kregždys 2021: 39–41), galima iškelti atsargią hipotezę, kad Joninių pavadinimą *Kekyris* šis istorikas romantikas sukūrė, remdamasis sub. v. dial. *Kikerchen*¹¹ ‘švieselės’ (žr. Schröer II: 69)¹², sukeisdamas 1-ojo ir 2-ojo skiemenų balsius (resp. reflektuojama vokalinė metatezė) ir pridėdamas baltišką galūnę *-is*, t. y. v. dial. *kiker-* → **kekīr-* + *-is* → (T. Narbuto okazionalizmas) *Kekyris*.

Toks Joninių įvardijimas – **asociatyvas**, t. y. sietinas su šios šventės apeigų metu deginamais **laužais**, skleidžiančiais šviesą, plg. Hanso Gießbergerio (1921: 84) teiginį, kad vokiečiai Jonines iki krikščionybės vadino

¹⁰ Žr. Gerullis 1922: 60, 62; Trautmann 1974: 44; Przybytek 1993: 104, 111; Endzelins 1956: 157, 1961: 93; Sprogis 1888: 130; LATŽ 129; LMV 106; Zinkevičius 2008: 711.

¹¹ Tai onomatopėjinės kilmės žodis, sietinas su gaidžio kakariekavimo pamėgdžiojimu, plg. interj. v. *kikeriki* ‘kakariekoti’ (žr. Kluge 2011: 491) ↔ sub. v. dial. *Kikerikhahn* ‘gaidys’ (žr. Schröer ibd.), mat gaidys pradeda kakariekoti, arba giedoti, pamatęs pirmąsias aušros švieses.

¹² T. Narbutas pats teigė, mokėjęs vokiečių kalbą (plačiau žr. Kregždys 2021: 38).

būtinąja¹³ **ugnimi**¹⁴, plg. „Der Name Notfeuer war vermutlich noch lange für das christliche Feuertfeuer des 24. Juni gebräuchlich und wurde erft allmählich zurückgesezt“, dar plg. šv. Bonifacijaus 742 m. Rėgensburge (v. *Regensburg*) vadovautame Bažnyčios susirinkime paskelbto 5-ojo kanono informaciją: „<...> sive illos sacrilegos ignes, quos Nedfratres (Niedfyr, Nodfyr) vocant, sive omnes quaecumque sunt paganorum observationes diligenter prohibeant“ (žr. Haddan Stubbs 1871: 385), t. y. *ir nuo tų bedieviškų liepsnų, kurias vadina Nedfratres (Niedfyr, Nodfyr), ir nuo visų pagoniškių papročių, kokie tik yra, nuoširdžiai tesusilaiko.*

Remiantis šia analize, galima teigti, jog itin drąsi formuluoė apie *Kekyris* pri-skyrimą paveldėtai baltų leksikai iš esmės **klaidinga**, plg. „Pavadinimas *Kekiris*, nors ir paminėtas gana vėlokai (tik XIX a.) ir ne visai patikimuose šaltiniuose, vis dėlto (sprendžiant iš giminingos leksikos) galėjo būti prūsams žinomas“ (Balsys 2004: 21).

3. **Kresze**

1426 (?) m. Sembos vyskupo Michaelio Junge's įsako perraše¹⁵ minima lytis *Kresze*¹⁶:

„Item ut de cetero in siluis aut nemoribus nullas faciant congregaciones seu celebritates contra statuta sancte matris ecclesie, et eorum **Kresze** amplius non celebrent sub pena rigide correccionis et priuacionis ecclesiastice sepulture“

(BRMŠ I: 481)

(vertimas) „Taip pat ateityje miškuose bei giriose niekam nevalia daryti kokių nors susirinkimų ir apeigų, neatitinkančių Šv. Motinos Bažnyčios nuostatų, o savo **krescės** (*Kresze*) tegu daugiau nebešventina; bausmė už tai – smarkus išplakimas ir uždraudimas laidoti su Bažnyčia“

(BRMŠ I: 483)

¹³ 743 m. dvasininkų pasitarime, vykusiame Listinos vietovėje (dab. Heno provincijoje Belgijos pietuose, Valonijos regione), buvo taip apibūdintos germanų vasaros saulėgrįžos ugnies uždegimo apeigos: „*Nedfratres* habet, perperam, inquit Lindenbrogius, ubi ille: Rusticani homines in multis Germaniæ locis, festo S. Joannis, palo ex sepe extracto, funem circumligant, illumque huc illuc ducunt, donec ignem concipiat: quem stipula aliisque aridioribus lignis aggestis curate fovent, ac cineres collectos supra olera spargunt, hoc medio erucas abigi posse inani superstitione credentes. Eum ergo ignem *Nedfeur*, quasi necessarium vocant“ (žr. Du Cange IV: 616), t. y. *Lindenbrogijus sako, Nedfratres įžiebiami įžūliai būtent taip: daugelyje Germanijos vietovių šv. Jono šventės metu kaimiečiai, ištraukus iš tvoros kuolą, apriša virve ir tol jį ten ir šen tampo, kol ugnį įžiebia: ja (uždegtais) šiaudais ir kitas sukrautas sausas medžio krūvas rūpestingai uždega ir surinktus pelenus virš daržovių išbarsto, dėl kvaילו prietaringumo tikėdami, kad taip galima nuvaryti galvijus nuo po atviru dangumi esančių kopūstų. Taigi tą ugnį Nedfeur, lyg būtinąją vadina.*

¹⁴ Dar plg. sub. le. dial. šviėte **ognie** 'Joninės = šventieji laužai' (žr. SW VI: 788), le. dial. **ognie** *šviėtojańskie* 'Joninių laužai' (žr. SW VI: 786) ↔ sub. v. le. *sobótka* 'Joninės ↔ Joninių laužas (kurtas girioje)' (žr. SPW IV: 18, XIII: 208, XXIII: 27).

¹⁵ Apie jį plačiau žr. Mierzyński 1896: 131; Mannhardt 1971: 157; BRMŠ I: 478–480.

¹⁶ Antonis Mierzyńskis (1896: 132) nurodė formą, prasidedančią mažąja raide, t. y. **kresze**. Tiesa, teksto interpretacijoje pateikta lytis didžiąja raide **Kesze** su korektūros klaida resp. *-e-* vietoj paliudyto *-r-* (žr. Mierzyński 1896: 133).

Johannesas Voigtas (1834: 753) lytį *Kresze* pakeitė į *Kresse*, spėtina, siekdamas apibrėžti pastarosios leksemos kilmę, mat po cituoto teksto lotynų kalba jis nurodė neva prūsų gertos pagoniškiųjų laikų giros pavadinimą *krybe* (t. y. *krysse*)¹⁷. Deja, tokiam šio žodžio kilmės aiškinimui pritarti **ne**galima, mat šio tyrėjo paminėtas *krybe*, spėtina, Rytprūsijoje vartoto gėrimo *Kirschbier* ‘vyšnių gėrimas’ (žr. Fr I: 364) perdirbinys – su sklandžiojo *-r-* metateze, t. y. sub. v. dial. (RPr.) *Kirschbier* → **krische*¹⁸, plg. v. dial. *kries[e]beer[e]* ‘vyšnia’ (žr. EWA V: 540)¹⁹. Šio gėrimo pavadinimas – senas germanų graikizmas, perimtas iš lotynų kalbos, plg. sub. v. v. ž. *kersdrank* ‘vyšnių trauktinė’ (žr. SchL II: 454) ← sub. v. v. ž. *kerse* ‘vyšnia’ (žr. SchL II: 454) ← sub. lo. *ceras(i)um* ‘vyšnia’ ← sub. gr. κέρασος ‘t. p.’ (žr. Kluge 2011: 493).

A. Mierzyński (1896: 133) pateikė du šio žodžio interpretavimo būdus:

- (1) priskyre jį apeigų įvardijimams, plg. „<...> obchodów, zwanych Keesze <...>“ (dar žr. 16 išn.), t. y. *apeigoms, vadinamoms Keesze*. Aptardamas M. Junge’s įsaką, jis paminėjo ir vasaros saulėgrįžos šventę (žr. Mierzyński 1896: 134);
- (2) kartodamas J. Voigto hipotezę (žr. anksčiau), susiejo su, jo manymu, tos pačios reikšmės pagonių giros pavadinimais²⁰ *metle, krysze, snyke* (žr. Mierzyński 1896: 136–137; dar žr. Mannhardt 1971: 168; BRMŠ I: 479).

Wilhelmo Mannhardto knygos redaktoriai (apie juos plačiau žr. Kregždys 2020: 106–109) minėtą žodį tapatino su mirusiųjų giminaičių pagerbimo ir minėjimo apeigomis, t. y. lo. *parentālia* (žr. Mannhardt 1971: 649).

Remiantis lotyniško teksto naratyvo prasme ir esme, motyvuotomis **laidosenos** ypatybėmis, plg. „<...> uždraudimas laidoti su Bažnyčia“ (žr. anksčiau), galima daryti atsargią prielaidą, kad jame **neu**žsimenama nei apie vasaros saulėgrįžos šventę, nei apie kokį nors gėrimą, bet nurodytas draudimas gaminti²¹ pagoniškuosius **krikštus**, t. y. medinius kapų paminklus, įprastai statytus mirusiųjų kojūgalyje, išskobtus iš profiliuotos ąžuolo, beržo, klevo ar uosio (vyrams) ir / ar drebulės, eglės, liepos, pušies (moterims) lentos (plačiau žr. LEEŽ 138).

Todėl M. Junge’s įsako perraše užfiksuotą lytį *Kresze* (acc. **pl.**) galima priskirti defektinėms formoms, t. y. sub. a. v. a. *kreuz*, (pl.) *kreuze* ‘kryžiaus pavidalo objektas (pvz., kelio ženklas, pasienio žymuo ir kt.); Jėzaus Kristaus kryžius – **mirties** simbolis;

¹⁷ A. Mierzyński (1896: 136) šią lytį pakeitė į *krysze*, matyt, taip siekdamas pastarą formą padaryti ortografiškai artimesnę jo minimai *Kresze*.

¹⁸ Dėl grafemų a. v. a. *sch* ↔ β santykio plačiau žr. FrG 116.

¹⁹ Dėl sklandžiojo *r* metatezės dar plg. sub. v. v. ž. *kerse* ‘nasturta’ ↔ sub. v. *Kresse* ‘t. p.’ (žr. SchL II: 454).

²⁰ Minėtina, kad išlikusiuose šaltiniuose – 1445 metų gegužės 22 dienos potvarkyje visam Ordino kraštui paminėtos tik formos *keyse* ir *mettele* (žr. BRMŠ I: 503–504), kuriuos Sigitas Plaušinitis išvertė, pasitelkęs reikšmes ‘gira’ ir ‘midus’ (žr. BRMŠ I: 504).

²¹ Tenka apgailėstauti, kad M. Junge’s įsako vertėjas Leonas Valkūnas, spėtina, XV a. tekstą vertė, remdamasis ne bažnytinės ar viduramžių lotynų kalbos leksikografiniais sąvadais, bet nuo II a. nebevertotos klasikinės lotynų kalbos žodynais. Dėl šios priežasties liko neatskleisti itin svarbūs analizuojamo teksto ypatumai, mat ydingai interpretuotas ne tik verb. lo. *celebrent*, bet ir sintagma *amplius eorum* (žr. 23, 24 išn.).

altoriaus, bažnyčios, **kapo kryžius**; krikščioniškasis mokymas; medinis ar metalinis krucifiksas – krikščionybės simbolis; krikščionių bažnyčia; kančia, našta ir kt.’ (žr. FHNDW VIII: 1634–1643; DWG V: 2179) refleksijoms²² su praleistu **-u-**. Šio žodžio digrafas **-sz-** – XIV–XVI a. ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių kalbos raštuose pasitaikantis afrikatos **z** /ts/ žymėjimo variantas (žr. FrG 130).

Tikėtina, kad M. Junge’s raštininkas, naudojęsis Sembos vyskupo archyve surinkta medžiaga, defektinę formą *Kresze* *‘pagonių antkapiai’ susiejo ne su istorine vakarų germanų lytimi, t. y. sub. a. v. a. *kreuz*, (pl.) *kreuze*, bet su jam nesuprantama prūsų vartota leksika. Tokių vakarų germanų žodžių maišatį galėjo lemti raštininko vartota vidurinioji vokiečių žemaičių kalba, mat Semboje ir šalia esančiose Prūsijos teritorijose tuo metu buvo paplitęs Rytprūsių žemaičių dialektas (v. *Niederpreußisch* [žr. Ziesemer 1924: 125–133, 137]), kurio žodis, reiškiantis semėmą ‘kryžius’, skambėjo kitaip (dėl diftongo *eu* → *u* monoftongizacijos), nei ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių *kreuz*, plg. sub. v. v. ž. *kruze* (*kruce*, *kruse*) ‘kryžius’ (žr. SchL II: 586–587) ↔ *crüce*, *cryce* ‘t. p.’ (žr. Lasch 1914: 42, 172).

Remiantis atlikta ἄπαξ λεγόμενον *Kresze* kilmės analize, koreguotinas BRMŠ (I: 483) pateiktas M. Junge’s įsako fragmento vertimas:

*Taip pat nuo šiolei miškuose ar gojuose jokių susiejimų ar švenčių, neatitinkančių Šv. Motinos Bažnyčios nuostatų, tenerengia ir jų pasididžiavimo*²³ – **krikštų** daugiau *tenedaro*²⁴, grėsiant griežtai bausmei ir bažnytinių laidotuvių teisės atėmimui²⁵.

4. *Kupolės*

Joninių apeigų pavadinimą *Kupolės* (resp. *Kupoles*) pirmasis paminėjo Matas Pretorijus: „Apie šv. Joną šeimininkai mėgsta savo samdinius, ypač mergas, siųsti į lauką rinkti Joninių žolių <...> Likusias žoles suriša į ryšulį, džiūgaudami pasmeigia ant ilgos karties ir ją pastato prie vartų ar kur nors, kur bus suvežami javai <...> Šitą didelę puokštę jie vadina *kaupole*²⁶ {taip pat *kupole*}, o šventę – **kupoles** <...>“ (žr. MP III: 502–503). Kai kurių etnologų ir folkloristų jis priskiriamas autentiškiems šios šventės įvardijimams (žr. Marcinkevičienė 1991: 6, 13; Skrodenis 1977: 59), nors formos *Kupolė(s)*, reikšme ‘vasaros saulėgrįžos šventė’, vartoseną lietuvių gyvojoje

²² Dėl reikšmių ‘kryžius’ ↔ ‘laidotuvės’ artimo santykio (resp. interferencijos), plg. sub. a. v. a. *kreuzgrosche* ‘pinigai šventikui už **laidojimo** apeigas’ (žr. FHNDW VIII: 1635).

²³ Plg. sintagmą bžn. lo. *amplius eorum* ‘jų pasididžiavimas’ (žr. Sleumer 1926: 106).

²⁴ Plg. verb. bžn. lo. *celebrāre* ‘daryti, naudoti; dažnai lankyti; garbinti ir kt.’ (žr. Sleumer 1926: 199).

²⁵ Plg. sub. bžn. lo. *prīvātio* ‘netekimas, nuostolis; atėmimas tam tikrų teisių ir kt.’ (žr. Sleumer 1926: 633).

²⁶ Lyties *Kaupole* ‘didelė puokštė’ su diftongu **-au-** istoriškumu patikėti labai sunku dėl slaviškos žodžio kilmės (žr. toliau). Be to, m. Pretorijus ir kitoje savo veikalo vietoje nurodo dubletinę lytį *Kaupole* ↔ *Kupole* ‘t. p.’ (žr. MP III: 502–503), t. y. pats nebuvo tikras dėl minėtų formų autentiškumo. Spėtina, kad šis autorius, garsėjantis pramanų kūrimu (žr. Kregždys 2012: 75), tiesiog sugalvojo formą su **-au-**.

kalboje neužfiksuota (žr. LKŽe). Tiesa, rytų aukštaičiai vilniškiai lytimi lie. dial. *kupolià*, priskiriama rytų slavų skoliniams – gudizmams, tik 2-uose punktuose (Tverečiuje ir Dysnoje) vartoja kitos šventės pavadinimą – ‘jaunimo gegužinė prie rugių lauko **Sekminių** antrąją dieną’²⁷ (žr. LKŽe).

Senuosiuose lietuvių raštuose lytis s. lie. *kupala* (t. y. *kupalamis* [instr. pl.]) pirmą kartą pavartota Wolfenbüttelio postilėje (1573) reikšmėmis ‘šv. Jono dienos ↔ Žolinių žolės’²⁸: „<...> dieną S: Jana krikštaitaija «←krikštite», angu dieną Je=||mima panas «Maras→» Marias dangų, a wadinlawa||tas Ɔales **♦kupalamis**“ (WPK 72r.21–23; dar žr. Balys 1956: 480). Forma *Kupoles* ‘Joninių žolės’ (fem., pl.) taip pat minima XVII a. rankraštiniame vokiečių-lietuvių kalbos žodyne (žr. C[Drotv] II: 495).

Lietuvių tarmėse užfiksuoti tik referentai *augalas kūpolis* (*Melampyrum*), žolė / žolės, *gėlės* bei asociatyvas *pasilinksminimas*: sub. lie. dial. *kupōlis* reikšme ‘bervidinių šeimos augalų gentis (*Melampyrum*)’, vartojamas rytų aukštaičių uteniškių Obelių ir rytų aukštaičių panevėžiškių Pasvalio punktuose, o semema ‘pasilinksminimas’ nurodyta iš rytų aukštaičių anykštėnų Želvos punkto, sub. lie. dial. *kupōliai, kūpoliai* ‘gėlės, žolės (ppr. vaistažolės), surinktos Joninių naktį’ vartojami vieninteliame rytų aukštaičių panevėžiškių Vaškų punkte (žr. LKŽe). *ē* kamieno forma sub. lie. dial. *kupōlė*, reikšme ‘vaistinė ramunė (*Matricaria chamomilla*)’, užfiksuota vakarų aukštaičių kauniškių areale (Didvyžiai – Vilkaviškio r. [žr. LKŽe]).

Minėtina, kad lietuvių etnologų darbuose nuolat kartojama Jono Balio įvelta klaida: „Vardas ‚kupale‘ j. šventei pavadinti paminėtas jau 1262 rusiškoje Ipatijaus kronikoje“ (Balys 1956: 481). Deja, kitų tyrėjų²⁹ ji netaisoma, plg. „*Kupolė* (коупаль) pirmą kartą paminėta 1262 m. Ipatijaus metraštyje“ (Balsys 2003: 22).

Pabrėžtina, kad Ipatijaus metraštyje (apie jį plačiau žr. BRMŠ I: 256–259) minėtų formų *kupale* ar *коупаль* nesama. Šiame šaltinyje nurodyta tokia informacija: „[1262] Литва же изгнана Ездовъ на каноунъ и Ивана дѣни. на самана коупальнѣ“ (PSRL II: 855)³⁰, t. y. *Lietuva išvariusi raitelius Jono Krikštytojo dienos išvakarėse, per pačią Ivano Kupalos dieną*.

²⁷ Plg. Jono Balio (1993: 204–205) teiginį, kad kupolinės dainos dainuojamos Sekminių antrą dieną, lankant rugius. Žilvičio Šaknio (2001: 67, 68) teigimu, „Nors žodis *kupolė* sietinas su Joninėmis <...> nunykus šiai šventei taip vadinti Sekminių sambūriai“; „<...> ši šventė anksčiau švesta per Jonines ir į Sekmines perėjo joms nunykus“.

²⁸ Toks šventės dualumas, spėtina, sietinas su rytų slavų įtaka, mat jų Joninių baladėse minima legenda apie brolių ir seserį, dėl incesto paverstus krūminio kūpolio augalu, t. y. *Иван-да-марья* (lo. *Melampyrum nemorosum* L.) (žr. Karskij 1916: 190–192; SD III: 48; dar žr. Annenkov 1878: 211). Šio augalo dalies pavadinimo *Marija* ir Švč. Mergelės Marijos vardo sutapimas galėjo lemti termino *kupolės* suteikimą ir Žolinės, Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų iškilmės, metu renkamiems pievų augalams.

²⁹ Vienintelis S. Skrodenis (1977: 49) visiškai teisingai įvardijo šio šaltinio informacijos sąsają su lietuvių kultūros paveldu: „Negalima su lietuviškais papročiais tapatinti ir Ipatijaus metraščio 1262 m. įrašo <...>“.

³⁰ Dar plg. XV a. Tverės metraščio įrašą: „<...> на Купалище по вся дни приходяше <...>“ (PSRL XV: 251; dar žr. Karskij 1916: 178), t. y. *atvykdavęs kasdien iki Ivano Kupalos dienos*.

Ilgainiui, minėta dviprasmybė vakarų aukštaičių kauniškių (veliuoniškių) plote išvirto į referentų Sekminės ir šv. Jono diena lyginimą: Antanas Juška (III: 412) nurodė, jo teigimu, mitologinės dainos pavyzdį, kuriame sub. lie. dial. *kupolius* ‘jaunimo gegužinė prie rugių lauko Sekminių antrąją dieną’ (žr. LKŽe) pavartotas šalia įvardijimo šv. Jono diena (↔ ? *Joninės*), plg. 1248 dainos, kurią padainavo Dabkuvienė, fragmentą: *Mes išėjom iš namelių, / Mes atėjom į lankelę, Kupoliau, šventas Jonai!; Aš paskinsiu tas žoleles, / Aš sudėsiu į kvietkeles, Kupoliau, šventas Jonai!...* (dar žr. 27 išn.).

Šiame sakinyje nurodyta lytis s. r. *коупалья*³¹ ↔ s. r. *купалья* '(slavų) pagonių šventė, švesta birželio 23–24 naktį, sutapusi su Jono Krikštytojo gimtadienio šventimu, t. y. Ivano (Jono) diena' (žr. SRJ VIII: 124–125). Rusėnai taip pat vartojo daugiskaitos lytį sub. s. r. *купалы* 't. p.', užfiksuotą 1352 m. dokumente (žr. SRJ VIII: 124). Taigi minėtos senosios rusų kalbos leksemos nėra baltų, bet slavų kilmės.

1843 m. Nikolajus Kostomarovas vienas pirmųjų išsakė teiginį, kad žodis *Купало* pakeitė leksemą *Креститель* 'Krikštytojas' (žr. Karskij 1916: 182), plg. slavų etimologų visiškai įtaigų vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo kilmės aprašą: (**vertiniai** – graikizmai) r. *Κυπάλα / Иван-купала* 'birželio 24 d. šventė, kurios metu deginami laužai, maudomasi ir kt.' (žr. Dal' II: 219), s. blr. *купало* 'Ivano Kupalos šventė' (žr. GSBM XVI: 225) ← v. gr. Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής 'Jonas Krikštytojas' (žr. Lampe 1961: 288; Vasmer I: 695; ESBM V: 161)³² ↔ verb. v. gr. βαπτίζω 'panardinti; skandinti; krikštyti' (žr. Lampe 1961: 283–284).

Lenkų leksikografi ir etimologai formas sub. le. *kupala*, le. dial. *kąpala*, † *kupaļo* ir kt. 'Joninės – šventė, skirta šv. Jonui pagerbti; tą dieną iš šiaudų gaminamas stabas' (žr. SW II: 634–635; Karłowicz II: 526) priskyrė rytų slavų **skoliniams** (žr. SW II: 635; Sławski III: 375), plg., pvz., sub. ukr. *купајло* 'slavų mitinė būtybė, siejama su maudynių apeigomis liepos 6-osios naktį' (žr. SUM IV: 400–401).

Vadinasi, nekyla jokių abejonių, kad ir sub. s. lie. *kupalamis* (instr. pl.) 'šv. Jono dienos ↔ Žolinių žolės', sub. lie. dial. *kupōlē* 'vaistinė ramunė (*Matricaria chamomilla*)', sub. lie. dial. *kupōlis* 'bervidinių šeimos augalų gentis (*Melampyrum*)', sub. lie. dial. *kupōliai*, *kūpoliai* 'gėlės, žolės (ppr. vaistažolės), surinktos Joninių naktį' (žr. LKŽe) priskirtini rytų slavų kalbų skoliniams resp. **slavizmams** (žr. LED 637), plg. sub. blr. dial. *купáла* 'vaistinė ramunė (*Matricaria chamomilla*)' (žr. ŽNS 58), *купајло* 'burbulis (*Trollius*)' (žr. SGBP II: 572) ir kt.

Norintiems išvelgti minėtų lietuvių žodžių baltišką kilmę³³, reiktų priminti, kad priesagos **-olja-* „<...> dariniai buvo pradėti daryti iš *o-* kamieno pagrindinių žodžių ir priesagos *-la(-la)* <...>“ (Skardžius I: 183; dar žr. Ambrazas 1993: 194).

³¹ Kirilikos raidžių junginys *oy* (jo pavadinimas – *оуѡ*), kaip ir gr. *ou*, žymi garsą /**ū**/ (žr. Chaburgaev 1974: 28, 53).

³² Baltarusių kalbos etimologinio žodyno autoriai nutarė į vieną leksinį semantinį lizdą suplakti visai skirtingos kilmės žodžius. Jų spėjimu, sub. blr. dial. *купала* dėl reikšmių 'laužas, ugnis' gali būti siejamas su verb. blr. dial. *кунель, кунель* 'degti be liepsnos, rūkti'. Dėl šios priežasties šie abu leksiniai vienetai kildinami iš prasl. **kupēti*, **kōpati* (žr. ESBM ibd.).

Deja, tokiam teiginiui jokiū būdu pritarioti negalima, mat antrinė krikščioniškoji šios šventės plotmė abejonių nekelia, plg. tikėjimą, kad būtent po Ivano Kupalos apeigų visiems galima maudytis, mat tikėta, kad būtent Jonas Krikštytojas tą dieną iš vandens išvaręs blogąsias dvasias (žr. Vasmer ibd.). Taip pat galima iškelti prielaidą, kad sub. blr. dial. *купала* reikšmės 'laužas, ugnis' antrinės, t. y. asociatyvios sememos, nulemtos vieno pagrindinių šios šventės atributų – degančių laužų (žr. SD II: 366).

Verb. blr. dial. *кунель, кунель* 'degti be liepsnos, rūkti' kildintinos **ne** iš prasl. **kupēti*, kaip klaidingai nurodo šio leidinio autoriai (žr. ESBM ibd.), bet iš prasl. **kupēti* 'virti, rūgti', kurio giminaičiai verb. lie. *kupėti* 'smarkiai virti; bėgti per kraštus, kilti ir kt.', verb. la. *kupēt* 'virti' (žr. ESSJ XIII: 265; dar žr. LKŽe; ME II: 317).

³³ Plg. „Dabartiniai tautosakos tyrinėtojai mano, kad senasis šventės vardas Kupolė kilęs nuo žodžio „kupėti“ – gerai augti, vešėti“ (Marcinkevičienė 1991: 13).

Vadinasi, tik verb. lie. kūpóti ‘kilti, rūgti’ (žr. LKŽe) galėtų būti paveldėtos formos darybos pamatas, kurio priesagos *-ōlīō- vedinys *kūpolis turėtų suponuoti referentus *‘kilimas’ ir *‘rūgimas’ ar *‘raugalas’. Deja, nė vienas iš jų su vasaros saulėgrįžos šventės atributika niekaip nesusijęs.

5. Rasos šventė

LKŽe (žr. s. v. *rasà*) nurodoma, kad lietuvių Joninės gali būti vadinamos sintagma *Rasōs šveñtė*³⁴. Tokį sakralinių apeigų įvardijimą vartojo Motiejus Valančius (1848: 170), plg. *stabmeldiszkos szwęntes Rassos*, ir Antanas Juška³⁵, dainas rinkęs rytų aukštaičių panevėžiškių areale – Pušaloto apylinkėse ir vakarų aukštaičių kauniškių punkte Veliuonoje. T. Narbutas įvardijo šventės pavadinimą *Rassa*, kurį priskyrė slavų kilmės žodžiams (žr. 2 poskyrį).

Remdamasis šia leksikografinė ir folkloro informacija, R. Balsys (2003: 24) nutarė, kad „Tai bene labiausiai problemiškas ir daugiausiai diskusijų sukėlęs pavadinimas“. Siekdamas paneigti jo istoriškumą³⁶, šis tyrėjas kažkodėl suabejojo a. Juškos surinktų tautosakos kūrinių, kuriuose minimas šventės pavadinimas *Rasa*, autentiškumu (žr. Balsys 2003: 28–30), nors konstatuoja, kad „<...>A. Juška (skirtingai nei daugelis to meto ir vėlesnių tautosakos rinkėjų bei skelbėjų) pasižymėjo ypatingu kruopštumu ir sąžiningumu, užrašinėdamas dainas taip, kaip liaudis (pateikėjai) jas dainavo“ (Balsys 2003: 29). Nepateikęs jokių argumentų, paneigiančių šventės įvardijimo *Rasa* autentiškumo statusą, bet tik nuojautomis grįstas abejones, teigia, kad „<...> vėlyvų ir nevisai patikimų šaltinių medžiaga iš tikrųjų neįrodo, jog lietuviai ikirikščiūniskuoju laikotarpiu vasaros saulėgrįžos šventę galėjo vadinti *Rasomis*“ (Balsys 2003: 30).

Deja, R. Balsio išsakytas pretenzijas dėl Joninių įvardijimo *Rasōs šveñtė* archajiškumo stokos galima paneigti identiško pavadinimo vartosenos tradicija vakariename rytų slavų krašte, besiribojančiame su lietuvių gyventomis žemėmis, plg. sub. r. dial. Poca ‘Ivano Kupalos šventė, švenčiama birželio 24 d.’ (žr. Dal’ IV: 104; SRNG XXXV: 182). Pabrėžtina, kad jokiame kitame rytų ar vakarų slavų areale

³⁴ Anot J. Balio (1956: 482), cituojančio m. Valančių, „Niekados vanduo neturįs tokios gydomosios galios, kaip j.[oninių] naktį; anksti rytą, dar saulei netekėjus, reikią pasivolioti nuogam rasoje, tai pranykstą išbėrimai ir skauduliai“.

Ivano Kupalos rytą, t. y. birželio 24 d., rytų slavai taip pat prausėsi rasoje ir maudėsi upėse (žr. Karskij 1916: 190; SD II: 365).

³⁵ Plg. 175 dainos, kurią padainavo Dapkuvienė, 4–5 posmus: „Kad primanyčiau, / Savo bernelį / Į jomarkelį vesčiau. // Ant šventės Rasos, / Ant jomarkelio, / Mainyčiau ant čigono“; 210 dainos 4 posmo pradžia: „Rasos švėntė kajp atėju, šieną pjauti jau rejkéju“ (Juška I: 349, 434).

³⁶ Minėtina, kad šio pavadinimo istoriškumu dar XIX a. pabaigoje suabejojo Piotras Vladimirovas (1896: 100), įvardydamas jį klaidinga interpretacija.

toks pavadinimas **neužfiksuotas**³⁷. Vadinasi, galima iškelti atsargią hipotezę, kad sub. r. dial. Pocá, vartotas **tik** vakariniame rusų šnektų areale (žr. Dal' ibd.), t. y. (?) Lietuvos pasienyje, reflektuoja baltiškąjį skolinį arba suponuoja rytų baltų ir slavų izoleksą. Dėl šios priežasties Joninių įvardijimas *Rasōs šveñtē* suponuoja paveldėtą šios šventės pavadinimą (žr. 34 išn.).

Apibendrinant, galima teigti, kad iš visų rytų baltų vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimų tik du – lie. *Rasōs šveñtē* ir la. *Līgo* – priskirtini paveldėtiems sakralinės konotacijos įvardijimams: 2 skoliniai reflektuoja krikščioniškosios terminijos konotaciją – *Joninēs, Kupolēs*, 4 pavadinimai – *Kekeyris, Krešē (Krešēs), Trumpēs šventē, Vainikų šventē* – kabinetinės mitologijos atstovų pramanai.

6. Išvados

1. Vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo la. *Līgo* kilmė sietina su adj. la. *līgans* 'lygus, simetriškas', suponuojant pirminį referentą *lygiadienis*.
2. Lytis *Kekeyris* – T. Narbuto okazionalizmas, sukurtas iš sub. v. dial. *Kikerchen* 'švieselės', sukeitus 1-ojo ir 2-ojo skiemenų balsius ir pridėjus baltišką galūnę *-is*, t. y. v. dial. *kiker-* → **kekīr-* + *-is* → *Kekeyris*.
3. M. Junge's įsake užfiksuota lytis *Kresze* (acc. pl.) reflektuoja defektinę formą su praleistu struktūriniu elementu *-u-*, t. y. sub. a. v. a. *kreuz*, (pl.) *kreuze* 'kapo kryžius ir kt.'. Šis žodis implikuoja medinių pagonių kapų paminklų – krikštų nuorodą, bet ne vasaros saulėgrįžos šventės ar pagoniškųjų laikų gėrimo įvardijimą.
4. Paveldėtiems rytų baltų saulėgrįžos šventės pavadinimams priskirtini lie. *Rasōs šveñtē* ir la. *Līgo*.

Kalbų ir dialektų sutrumpinimai

- a. v. a. – ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių (kalbės [XIV–XVII a. (iki 1650 m.)]) žodis
 bžn. lo. – bažnytinės (resp. III–X a.) lotynų (kalbės) žodis
 dial. – dialekto, tarmės žodis
 gr. – graikų (senojo laikotarpio kalbės) žodis
 kr. – kroatų (kalbės) žodis
 la. – latvių (kalbės) žodis
 le. – lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
 lie. – lietuvių (kalbės) žodis
 lo. – lotynų (resp. klasikinio laikotarpio [t. y. I prieš m. e. – III m. e. a.]) (kalbės) žodis
 pr. – prūsų (kalbės) žodis

³⁷ Tenka apgailestauti, kad Baltarusių kalbos etimologinio žodyno autoriai sąmoningai **klaidina** skaitytojus, nurodydami išgalvotą informaciją: neva remdamiesi Michała Federowskio pateikta faktografija, teigia, kad gudai Kupalos šventę įvardija leksema *Rasa* (žr. ESBM XI: 109), nors minėtame etnografo gudų kultūros apraše toks faktas **neminimas** (žr. Federowski 1897: 83–84, 108, 155, 346, 354, 382).

prasl. – slavų prokalbės (rekonstruoti) lytis

r. – rusų (kalbės) žodis

RPr. – Rytprūsių arba Rytų Prūsijos (kalbės [resp. *Niederpreußisch* / *Hochpreußisch*]) žodis

s. blr. – senosios baltarusių (gudų) (kalbės [nuo XIV a. vidurio – XVIII a.]) žodis

s. la. – latvių (senojo laikotarpio [XVI–XIX a. 1-oji pusė] raštų kalbės) žodis

s. lie. – lietuvių (senojo laikotarpio [XVI–XVII a.] raštų kalbės) žodis

slov. – slovėnų (kalbės) žodis

s. r. – senosios rusų (kalbės) žodis

ukr. – ukrainiečių (kalbės) žodis

v. – naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis

v. le. – viduriniojo laikotarpio (resp. XVI–XVIII a.) lenkų (kalbės) žodis

v. v. ž. – vidurinėsios vokiečių žemaičių (kalbės [XIII a. – XVI a.]) žodis

Lingvistinių terminų sutrumpinimai

acc. – lo. (*cāsus*) *accūsātīvus* ‘galininko linksnis’

fem. – lo. (*genus*) fēminīnum ‘moteriškoji giminė’

interj. – lo. *interjectio* ‘išiktukas, jaustukas’

pl. – lo. (*numerus*) *plūrālis* ‘daugiskaita’

sub. – lo. (*nōmen*) *substantīvum* ‘daiktavardis’

verb. – lo. *verbum* ‘veiksmažodis’

Šaltiniai

BRMŠ I–IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* 1–4. Sud. Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 1–2), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 3–4), 1996–2005.

Juška I–III = Antanas Juška. *Lietuviškos dainos* 1–3. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.

PSRL II = *Polnoe sobranie russkich letopisej 2. Ipatjevskaja letopis’. Izdanie vtoroe*. St.-Peterburg: Tipografija m. a. Aleksandrova, 1908.

PSRL XV = *Polnoe sobranie russkich letopisej. 15 Letopisnyj Sbornik, imenuemyj Tverskoju Letopisju*. Sanktpeterburg: v tipografii Leonida Demisa, 1863.

[Valančius, Motiejus]. 1848. Žemajtiu wiskupiste. Aprasze K. Motiejus Wołonczewskis. Dalis II. Wilniuj: Spaustuwieje Juozapa Zawadski.

Literatūra

Ambrazas, Saulius. 1993. *Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Annenkov, Nikolaj Ivanovič. 1878. *Botaničeskij slovar’*. Sankt Peterburg: Tipografija imperatorskoj akademii nauk.

Balys, Jonas. 1956. Joninės. *Lietuvių enciklopedija* 9. Red. J. Girmius. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 480–482.

Balys, Jonas. 1986. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai: lietuvių liaudies tradicijos*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla.

Balsys, Rimantas. 2003. Vasaros saulėgrįžos šventės pavadinimo problema. *Tiltai. Priedas* 16, 18–35.

C(Drotv) I–IV = *Clavis Germanico-Lithvana: rankraštinis XVII amžiaus vokiečių-lietuvių kalbų žodynas: handschriftliches Deutsch-litauisches Wörterbuch des 17. Jahrhunderts* 1–4. Parengė Vincentas Drotvinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla (1 t. – 1995), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (2–4 t. – 1997).

- Chaburgaev, Georgij Aleksandrovič. 1974. *Staroslavjanskij jazyk*. Moskva: Prosveščenie.
- Dal' I–IV = Vladimir Dal'. *Tolkovoj slovar' živogo velikoruskogo jazyka* 1–4. Moskva: Russkij jazyk, 1989–1991.
- DCH I–VIII = *The Dictionary of Classical Hebrew* 1–8. Ed. David J. a. Clines. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.
- Depkin I–VI = Liborius Depkin. *Lettisches Wörterbuch*. The original manuscript transcribed and annotated by Trevor G. Fenell. Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, 2005 (sj. 1), 2006 (sj. 2), 2007 (sj. 3), 2008 (sj. 4), 2009 (sj. 5), 2011 (sj. 6).
- Dundulienė, Pranė. 1989. *Pagonybė Lietuvoje. Moteriškosios dievybės*. Vilnius: Mintis.
- DLV = *Duden Lexikon der Vornamen*. 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage von Rosa und Volker Kohlheim. Mannheim & Zürich: Dudenverlag, 1998.
- DWG I–XVI = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig: S. Hirzel, 1854–1961 (Quellenverzeichnis – 1971).
- EH I–II = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Rīgā: Kultūras fonds, 1934–1938 (sj. 1), 1938–1946 (sj. 2).
- Endzelīns, Jānis. 1956. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 1 sējums (A – J)*. Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Endzelīns, Jānis. 1961. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 2 sējums (K – Ō)*. Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Endzelīns, Jānis. 1974. *Darbu izlase II*. Rīga: Zinātne.
- ESBM I–XIV: V.U. Martynaū, g.A. Cyhun (eds), *Etymalogičny slovník belaruskaj movy* 1–14, Minsk 1978–2017.
- ESSJ I–XLII... = *Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov* 1–42. Otv. red. O. N. Trubačev, a. F. Žuravljev. Moskva: Nauka, 1974–2021...
- EV I–III = Elga Kagaine, Silvija Raže. *Ērģemes izloksnes vārdnīca* 1–3. Rīga: Zinātne, 1977 (sj. 1), 1978 (sj. 2), 1983 (sj. 3).
- EWA I–VII = Albert L. Lloyd, Rosemarie Lühr, Otto Springer, Harald Bichlmeier, Maria Koziānka, Roland Schuhmann, Laura Sturm. *Etymologisches Wörterbuch des Althochdeutschen* 1–7. Göttingen & Zürich: Vandenhoeck & Ruprecht, 1988–2021...
- Federowski, Michał. 1897. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgrupowane w latach 1877–1891. Tom I. Wiara, wierzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Stonima, Lidy i Sokółki*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Fennell, Trevor G. 1989. *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' «Phraseologia Lettica» (1638)*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- FHNDW I–XI = *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch* 1–11... Hrsg. O. Reichmann. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 1986–2023.
- Fr I–II = Hermann Frischbier. *Preussisches Wörterbuch. Ost- und Westpreussische Provinzialismen in alphabetischer Folge* 1–2. Berlin: Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1882–1883.
- FrG = *Frühneuhochdeutsche Grammatik* von Robert Peter Ebert, Oskar Reichmann, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. Hrsg. Oscar Reichmann, Klaus-Peter Wegera. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
- Gerullis, Georg. 1922. *Die altpreußischen Ortsnamen*. Berlin und Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger.
- Gießberger, Hans. 1921. Von den alten Johannisfeuern. *Volkskunde* 24, 81–88.
- Gloger, Zygmunt. 1903. *Encyklopedia staropolska ilustrowana* 4. Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- GSBM I–XXXVII = *Gistaryčny slovník belaruskaj movy* 1–37. Minsk: Navuka i technika; Belaruskaja navuka, 1982–2017.

- [Haddan, Arthur West; Stubbs, William]. 1871. *Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland. Vol. III.* Oxford: At the Clarendon Press.
- Jahn, Ulrich. 1884. *Die deutschen Opferebräuche bei Ackerbau und Viehzucht.* Breslau: Verlag von Wilhelm Koebner.
- Karłowicz I–VI = Jan Karłowicz. *Słownik gwar polskich* 1–6. Kraków: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900–1911.
- Karskij, Evfimij Fedorovič. 1916. *Belorusy. Tom III. Očerki slovesnosti belorusskaga plemeni. 1. Narodnaja poezija.* Moskva: Tipografija T-va I. N. Kušnerev i K^o.
- Kluge, Friedrich. 2011. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.* 25. Aufl. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin & Boston: Walter de Gruyter.
- Kpž I–IV = Klementina Vosylytė. *Kupiškėnų žodynas* 1–4. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007–2013.
- Kregždys, Rolandas. 2020. *Baltų mitologemų etimologijos žodynas II: Sūduvių knygelė.* Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kregždys, Rolandas. 2021. Pseudomitologemos *Milda* kilmė. *Baltu filologija* 30 (1 / 2), 26–51.
- KRŽ I–II = Aldonas Pupkis. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* 1–2. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008–2009.
- Kvašytė, Regina. 2004. Latvių Joninės lingvistiniu aspektu. *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra.* Sud. J. Švambarytė-Valužienė, R. R. Trimonienė, R. Kvašytė. Šiauliai: Lucilijus 90–99.
- Kvašite, Regina. 2018. Par latviešu Jāņiem lietuviski. *Dzīves lingvistika: veltījumiņkrājums profesoram Jāņim Valdmanim.* Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 87–110.
- Lampe, Geoffrey William Hugo. 1961. *A Patristic Greek Lexicon.* Oxford: Clarendon Press.
- Lange, Jakob. 1773. *Letzlich Deütfcher Theil des volständigen Lettischen Lexici, darinnen nicht nur fämtliche Stamwörter dieser Sprache famt ihren Abstämlingen, fondern auch die feltene, nur in gewissen Gegenden gebräuchliche Wörter, zum Nachschlagen, angezeigt werden.* Schloß OberzPahlen.
- Lasch, Agathe. 1914. *Mittelniederdeutsche Grammatik.* Halle a.S.: Verlag von Max Niemeyer.
- LATŽ = Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2. Vilnius: Mintis, 1976.
- LED = Wojciech Smoczyński. *Lithuanian Etymological Dictionary.* Berlin: Peter Lang GmbH, 2018.
- LEEŽ = Lietuvos etnografijos enciklopedinis žodynas. Sud. B. Kulnytė, E. Lazauskaitė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- LEV I–II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2. Rīga: Avots, 1992.
- LKŽe = Lietuvos kalbos žodynas (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LMV = Lietuvos miškų vardynas. I dalis. Sud. a. Brukas, B. Elsbergienė, a. Kozloviene, D. Budriunienė. Kaunas: Lietuvos miškininkų sąjunga.
- Mannhardt, Wilhelm. 1971. *Letto-Preussische Götterlehre.* Hannover-Döhren: Verlag Harro v. Hirschheydt.
- Marcinkevičienė, Nijolė. 1991. *Rasos. Joninės. Kupolės.* Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Mažiulis, Vytautas. 2004. *Prūsų kalbos istorinė gramatika.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- ME I–IV = K. Müllerbacha Latviešu valodas vārdnīca 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Merkienė, Irena Regina. 1997. Kalendoriniai papročiai Vakarų ir Pietų Lietuvoje: etninės kultūros bendrybės ir savitumai. *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija.* Red. Regina Volkaitė-Kulikauskienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 357–367.
- Mierzyński, Antoni. 1896. *Źródła do mytologii litewskiej II. Wiek XIV i XV.* Warszawa: Druk P. Szymanowskiego.
- MP I–V = Matas Pretorijus. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* 1–5. Parengė Ingė Lukšaitė. Vilnius: Pradai (t. 1 – 1999), Lietuvos istorijos instituto leidykla (t. 2 – 2004, t. 3 – 2006, t. 4 – 2011, t. 5 – 2019).
- Narbutt, Teodor. 1835. *Dzieje starożytnie narodu litewskiego. Tom I. Mitologia litewska.* Wilno: Nakładem i drukiem a. Marcinowskiego.

- NIV I–III = Brigita Bušmane. *Nīcas izloksnes vārdnīca* 1–3. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2017–2021.
- PEŽ I–IV = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslo (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.
- Pleteršnik, Maks. 1894. *Slovensko-nemški slovar. Prvi del A–O*. Ljubljana: Katoliška tiskarna.
- Przybytek, Rozalia. 1993. *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- SBGP I–V = *Slownik belaruskich gavorak Paunočna-Zachodnjai Belarusi i jae pagraničča* 1–5. Minsk: Navuka i technika, 1979–1986.
- SchL I–VI = Karl Schiller, August Lübben. *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* 1–6. Bremen: Verlag von J. Kühnmann's Buchhandlung, 1875–1881.
- Schröer I–II = Karl Julius Schröer. *Beitrag zu einem Wörterbuche der deutschen Mundarten des ungrischen Berglandes* 1–2. Wien: Aus der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1858.
- SD I–V = *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar'* 1–5. Red. N. I. Tolstoj. Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1995–2012.
- SEMSO I–VII = *Slownik etymologiczno-motywyacyjny staropolskich nazw osobowych* 1–7 (1. Odapelatywne nazwy osobowe; 2. Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego; 3. Odmiejscowe nazwy osobowe; 4. Nazwy osobowe pochodzące od etników; 5. Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego; 6. Nazwy heraldyczne; 7. Suplement. Rozwiązanie licznych zagadek staropolskiej antroponimii). Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1995–2002.
- Siliņš, Klāvs. 1990. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- Skardžius I–VII = Pranas Skardžius. *Rinktiniai raštai* 1–7. Par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2014.
- Skrodenis, Stasys. 1977. Joninių arba Kupolių šventės vardo ir prasmės klausimu. *Senieji tikėjimai naujausių tyrinėjimų šviesoje*. Vilnius: Lietuvos TSR ateizmo muziejus, 42–59.
- Sławski I–V = Franciszek Sławski. *Slownik etymologiczny języka polskiego* 1–5 (1. A–J; 2. K–Kot; 3. Kotar–Kysz; 4. La–Łapucha; 5. Łasia–Łzywy). Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1952–1982.
- Sleumer, Albert. 1926. *Kirchenlateinisches Wörterbuch. Ausführliches Wörterverzeichnis zum Römischen Missale, Breviarium, Rituale, Graduale, Pontificale, Caeremoniale, Martyrologium, sowie zur Vulgata und zum Codex juris canonici; desgleichen zu den Proprien der Bistümer Deutschlands, Österreichs, Ungarns, Luxemburgs, der Schweiz und zahlreicher kirchlicher Orden und Kongregationen. Zweite, sehr vermehrte Auflage des „Liturgischen Lexikons“*. Limburg an der Lahn: Verlag von Gebrüder Steffen.
- Socin, Adolf. 1903. *Mittelhochdeutsches Namenbuch nach oberrheinischen Quellen des zwölften und dreizehnten Jahrhunderts*. Basel: Verlag von Helbing & Lichtenhahn.
- Sokolova, Vera Konstantinovna. 1979. *Vesenne-letnie kalendarnye obrjady russkich, ukraincev i belorusov. XIX – načalo XX v.* Moskva: Nauka.
- Sprogis, Ivan Jakovlevič. 1888. *Geografičeskij slovar' drevnej Žomojtskoj zemli XVI stoletija*. Vilna: tipografija I. J. Jalocera.
- SRJ I–XXXI = *Slovar' russkogo jazyka XI–XVII vv.* 1–31. Moskva / Sankt Peterburg: Nauka 1975–2008, Azbukovnik 2011, Nestor-Istorija 2019.
- SRNG I–LII = *Slovar' russkich narodnych govorov*, vol. 1–52, Leningrad (Sankt Peterburg), 1965–2021.
- Stender, Gotthard Friedrich. 1783. *Lettiche Grammatik*. Zweyte Auflage. Mitau: gedruckt und zu haben bey Johann Fried. Steffenhagen.
- SUM I–XI = *Slovnýk ukrajins' koji moy* 1–11. Kyjiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- SW I–VIII = Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki (red.). *Slownik języka polskiego* 1–8. Warszawa: W drukarni E. Lubowskiego (1–2), W drukarni „Gazety Handlowej” (3–6), W drukarni „Współczesnej” (7), Wydawnictwo kasy pomocy dla osób pracujących na polu naukowym imienia J. Mianowskiego (8), 1898–1923.
- Šaknys, Žilvytis Bernardas. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedžio leidykla.

- ŠVŽŽ I–II = Šiaurės vakarų žemaičių žodynas 1–2. Par. Birutė Vanagienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- Trautmann, Reinhold. 1974. *Die altpreußischen Personennamen. 2. unveränderte Auflage*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Ulmann, Carl Christian. 1872. *Letifches Wörterbuch. Erfter Theil. Letifch=deufches Wörterbuch*. Riga: Verlag von H. Brußer & Co.
- Vasmer I–III = Max Vasmer. *Russisches etymologisches Wörterbuch* 1–3. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1953–1958.
- Vilmantienė, Ona. 1941. Joninių papročiai Prūsų Lietuvoje. *Gimtasai kraštas* 29 (1–2). Šiauliai: Šiaulių kraštotyros draugija / „Aušros“ muziejus, 116–121
- [Vladimirov, Piotr Vladimirovič]. 1896. *Vvedenie v istoriju russkoj slovesnosti. Iz lekcij i issledovanij P. V. Vladimirova*. Kiev: Tipografija Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira.
- Voigt, Johannes. 1834. *Gefchichte Preuffens, von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deufchen Ordens. Sechfter Band*. Königsberg: im Verlage der Gebrüder Bornträger.
- VŠŽ = Markevičienė, Žaneta; Markevičius, Aurimas. *Vidiškių šnekos žodynas*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- WPK = Veikalo *Wolfenbüttelio postilė* (1573) elektroninė abėcėlinė žodžių formų konkordancija, saugoma Lietuvių kalbos institute, Senųjų raštų duomenų bazėje (žr. www.lki.lt).
- Ziesemer, Walther. 1924. *Die ostpreußischen Mundarten*. Königsberg: Ferdinand Hirt in Breslau.
- Zinkevičius, Zigmantas. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- ŽNS = Žyvoe narodnae slova. Dyjalektalagičny zbornik. Red. P. a. Michailau, I. J. Jaškin. Minsk: Navuka i tehnika, 1992.

Rolandas Kregždys
Baltų ir Lietuvos kultūros istorijos skyrius
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58, Vilnius, LT-08105, Lietuva
rolandaskregzdys@gmail.com

PAR AUSTRUMBALTU VASARAS SAULGRIEŽU SVĒTKU NOSAUKUMU IZCELSMI

Rolandas Kregždys

Raksts sniedz jaunu skatījumu uz austrumbaltu vasaras saulgriežu svētku nosaukumu etimoloģiju. Šī diena parasti tiek dēvēta par Jāņu dienu (liet. *Joninēs*, latv. *Jāņi*). Tā ir zināma arī kā *Rasos šventē* 'Rasas svētki', *Kupolē*, *Vainiku šventē* 'Vainagu svētki', *Līgo* u. c. Vasaras saulgriežu svinības notiek katru gadu naktī no 23. jūnija uz 24. jūniju un 24. jūnijā. Svētku tradīcijas ietver dziedāšanu un dejošanu līdz saullēktam, stāstu stāstīšanu, papardes zieda meklēšanu pusnaktī, lēkšanu pāri ugunskurīem, saules sagaidīšanu un sejas mazgāšanu rīta rasā, kā arī jaunu meiteņu vainagu pludināšanu upē vai ezerā.

Tiek uzskatīts, ka Jāņu tradīcijas ir pārmantotas no pagānu kultūras un ticējumiem, taču pirms-kristietiskais svētku nosaukums ir zudis.

Apkopojot pētījuma rezultātus, var secināt, ka tikai divi Jāņu svētku nosaukumi ir saistīti ar pārmantotajiem vasaras saulgriežu svētku apzīmējumiem (liet. *Rasos šventē* un latv. *Līgo*); aizgūtie vārdi, piemēram, liet. *Joninēs* un *Kupolēs*, norāda uz saistību ar kristietību; *Kekyris*, *Kresze*, *Trumpēs šventē* un *Vainiku šventē* ir pētnieku mākslīgi radīti nosaukumi.

Secinājumi par austrumbaltu Jāņu svētku nosaukumiem ir šādi:

1. Latv. *Līgo* 'Jāņu svētki', iespējams, ir saistīts ar saulgriežu laiku un radies no īpašības vārda latv. *līgans* 'līdzens, simetrisks'.
2. Nosaukums *Kekyris* ir mākslīgs vārds, ko radījis T. Narbutis: vācu dialekta vārds *Kikerchen* 'gaismīņas' varētu būt modificēts, pārkārtojot pirmo un otro zilbi un pievienojot galotni *-is*, t. i., vāc. dial. *kīker-* → **kekīr-* + *-is* → *Kekyris*.
3. Leksēma *Kresze*, kas reģistrēta M. Junges rīkojumā, atspoguļo nepilnīgu formu (ar izlaistu *-u-*) no lietvārda vāc. *kreuz*, (dsk.) *kreuze* 'kapa krusts u. c.'. Tas varētu norādīt uz pagānu kapa pieminēkli (šal. liet. *krikštas* 'koka kapa pieminēklis no pagānu laikiem'), bet ne uz saulgriežu svētku nosaukumu vai dzēriena apzīmējumu.
4. Liet. *Rasos šventē* 'Rasas svētki' un latv. *Līgo* uzskatāmi par mantotiem austrumbaltu vasaras saulgriežu svētku nosaukumiem.

SUMMARY

ON THE ORIGIN OF THE NAMES OF THE MIDSUMMER'S DAY FESTIVAL OF THE EAST BALTS

Rolandas Kregždys

The article updates the etymology of the names of the Midsummer's Day Festival of the East Balts. Midsummer Day is commonly called John's Day (i.e. Lith. *Joninės*, Latv. *Jāņi*). It is also known as *Rasos šventē* (Dew Festival), *Kupolē*, *Vainikų šventē* (Festival of Wreaths), *Līgo* etc. The festival, or celebration of the summer solstice, takes place every year in the night from 23 June to 24 June and on 24 June. The traditions of the feast include singing songs and dancing until sunset, telling tales, searching to find the magic fern blossom at midnight, jumping over bonfires, greeting the rising midsummer sun and washing the face with morning dew, and young girls floating flower wreaths on the water of a river or lake.

It has been stated that the customs of Midsummer Day are inherited from pagan culture and beliefs. The pre-Christian name of the festival has been lost.

In summing up the research results, one may conclude that only 2 names of the Midsummer's Day Festival are related to the inherited nominations of the summer solstice feast (i.e. Lith. *Rasos šventē* and Latv. *Līgo*); the loanwords Lith. *Joninės* and *Kupolės* presuppose designations of Christian connotation; *Kekyris*, *Kresze*, *Trumpės šventē* and *Vainikų šventē* are inventions of "amateur armchair philologists".

To summarize the outcomes of research into the East Baltic names of the Midsummer's Day Festival, the following conclusions are proposed:

1. The origin of Latv. *Līgo* 'Midsummer's Day Festival', presupposed by the referent *equinox*, is related to the adj. Latv. *līgans* 'equal, symmetric'.
2. The name *Kekyris* is a feigned word created by T. Narbutt: sub. g. dial. *Kikerchen* 'the lights' might have been modified using metathesis of the 1st and 2nd syllables, also the ending of the Baltic origin *-is* was added, i.e. g. dial. *kiker-* → **kekīr-* + *-is* → *Kekyris*.
3. The lexeme *Kresze* (acc. pl.) recorded in the edict of M. Junge presupposes a defective form (with omitted *-u-*) of sub. EHG *kreuz*, (pl.) *kreuze* 'grave cross etc.'. It implies reference to a pagan grave monument (cf. Lith. *krikštas* 'wooden grave monumet from pagan times'), but not a name of the Midsummer's Day Festival or designation of a drink.
4. Lith. *Rasos šventē* (Dew Festival) and Latv. *Līgo* are to be ascribed to inherited names of the Midsummer's Day Festival of the East Balts.

© Latvijas Universitāte, 2024

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)